

РЕЦЕНЗИЯ

**на дисертационния труд на доцент д-р Татяна Трифонова Томова
на тема „БЪЛГАРСКИЯТ ПЪТ В СОЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА“
за присъждане на научна степен „Доктор на политическите науки“
по професионално направление 3.3 Политически науки
(Политология – Публични и социални политики)**

**РЕЦЕНЗЕНТ: проф. Александър Маринов,
Софийски университет “Св. Климент Охридски”**

1. Общи данни за процедурата и кандидата

Доц. д-р Татяна Томова е добре известен и уважаван учен в българската научна общност в областта на публичната администрация и политологията. Това се дължи както на многогодишната ѝ изследователска, преподавателска, академично-управленска и приложна дейност, така и на авторството на редица монографии, статии и доклади. В този смисъл процедурата за присъждане на научната степен „Доктор на науките“ в нейния случай е съвсем логична стъпка в академичната ѝ реализация.

Представеният дисертационен труд несъмнено отговаря на формалните и съдържателни изисквания, записани в действащите нормативни документи - ЗРАСРБ, Правилника за неговото прилагане и съответните документи на Софийския университет. Количествените параметри (обем от 325 страници; библиография, включваща над 320 източника на кирилица и латиница, използвана ефективно) са убедителни. Още впечатляващ е отговорът на общоприетите качествени критерии за такъв дисертационен труд (структура, теза, задълбочен и многопластов теоретичен и емпиричен анализ). Най-забележителното достойнство на труда обаче – според мен – се изразява в потенциала да поставя въпроси и поражда същинска, задълбочена научна дискусия, обхващаща повечето от значимите измерения на промените в България през последните три десетилетия.

Научните публикации по темата на дисертационното изследване са в достатъчен обем и притежават неоспорими изследователски достойнства, а в допълнение изпълняват нормативните изисквания за публикуване на значима част от защитаваната дисертация. Преценявам справката за приносите в дисертационния труд за акуратна и съответстваща на аналитичните усилия. Процедурата на подготовката и защитата на дисертационния труд е спазена, а обсъждането му в катедра „Публична администрация” бе ползотворно и удовлетворяващо за участниците.

2. Обща оценка на дисертационния труд

Дисертацията на доц. д-р Татяна Томова има всички формални и съдържателни качества на „дисертабилност“:

(1) формални – налице е смислена теза, пълноценна система на нейните методологически елементи (обект, предмет, цел, хипотези), релевантен на съдържанието научен апарат и респектиращ обем;

(2) съдържателни – преглед на водещи взаимно допълващи се теории, критичен анализ в релевантен за целите на дисертацията контекст, ясно и оригинално собствено мнение, обоснована полемика с редица наложени тези, множество „валенции” към изследователската и управленската практика чрез създаване на евристична концептуална рамка за интерпретация на сложни и обществено значими процеси.

Приемам аргументите на Татяна Томова за актуалността на нейното изследване, като особено значение отдавам на констатацията, че социалната политика често е „обект на несиметрични дискусии – в публичния дебат преобладават тезите, че социалната политика, особено когато тя е свързана с големи преки публични разходи, нарушава икономическата логика на развитие на капитализма и в този смисъл затруднява приспособяването към съвременния глобален пазар”. Към това добавям необходимостта от нов подход към управлението на съвременните общества, който е невъзможен без разработване и прилагане на нови инструменти в социалното развитие на обществата.

Дисертационният труд убедително постига своя замисъл, като предлага хармонична верига от взаимозависими теоретични и приложни изводи. Цялата дисертация

манифестира изследователската увереност на автора – Томова буквално „диша” в ритъма на проблематиката. Тук може да се установи безпогрешно ролята на симбиозата на многогодишен изследователски и преподавателски опит с дейността на практик. Но авторът не само не се притеснява да предложи своята експертиза за решаване на управленските проблеми. Татяна Томова се обръща и към друга целева група – професионалната общност на социалните изследователи у нас, които предизвиква (в най-позитивния смисъл на думата) към откровена и пълноценна дискусия.

При общата оценка на дисертационния труд намирам за най-съществено да се обърне внимание на няколко особености на вътрешната му подредба и логика на развитие.

Първа глава поставя здрава основа на цялостното изследване с обосноваване на авторското разбиране за социалната политика като инструмент на публичното управление. Разграничени са две групи научни изследвания на социалната политика - първата ориентирана към т. нар. инструменти на социалната политика, а втората - имащи за предмет моделите на социалната политика. И двата подхода предполагат ясно дефиниране на понятието за социална политика, но твърде често това не се прави. Затова Томова предлага да се погледне на социалната политика като на инструмент, който публичната власт може да използва, за да постига колективни цели. Това означава да се тръгне не от практиките към моделите и в крайна сметка към дефинирането на понятията, а точно обратното – от понятието през моделите към практиките. Иначе казано, авторската презумпция е, че социалната политика може да се дефинира като (възможен) инструмент на публичното управление, чието използване зависи от конкретния политически, институционален, културен, социален контекст.

На тази основа Татяна Томова формулира няколко предпоставки, сред които поне две имат ключово значение за по-нататъшното развитие на дисертационното изследване. Първо, че социалната политика е въздействие на политическата власт върху социалната структура на обществото, което не води до промяна на системните му характеристики, а по-скоро отговаря на публични проблеми. Второ, че разбирането на социалната политика като инструмент на публичното управление има няколко следствия (тя е множество от елементи, които са съпоставими помежду си единствено от гледна точка на резултатите, до които водят в конкретна социално-икономическа среда; изборът на тези инструменти в

реална ситуация зависи от особеностите на политическата власт, както и от влиятелните заинтересовани страни и взаимодействието между тях; протича процес на превръщане на конкретни политики в институции, поради което отношенията от миналото, в което политиките са създадени, се пренасят в бъдещето).

Втора глава разглежда реалните типове социална политика, като ги ситуира в контекста на съотношението между конвергенция и дивергенция. Тук авторът формулира една от ключовите си методологически предпоставки – собствена интерпретация на популярната група концепции за path dependency. Според Томова това е „линия (път) в институционалното развитие, която започва с едно, в голяма степен непредвидимо – заради случайното натрупване на няколко факта, явление. Тази линия (път) трудно може да се прекъсне, освен при наличието на външен, при това разрушителен фактор”. Тази предпоставка ще играе важна роля при по-нататъшния анализ на „българския път”.

Посоченото по-горе разбиране, както и изводът, че европейските модели на модерна социална политика се очертават в резултат на едновременно протичащи конвергентни и дивергентни процеси, поражда няколко извода за изследователските и управленските подходи. Първо, политиките са „зависими от пътя“. От изследователска гледна точка това означава, че установяването на това, откъде тръгва пътят, е основополагащо. Възможните политики, които изключват този предшестваш опит, в същност са неприложими. Както изследването, така и анализът на политики не може да не се съобразява със зависимостта от пътя. Второ, наличието на зависимост от пътя не означава, че промяната не е възможна, а че тя става възможна при наличието на съвпадащи във времето факти. Тя предполага както промяна на идеите за политиките, така и политически и обществени условия, които да я позволят.

В трета глава се разгръща анализът на българския модел на модерна социална политика. Основните тези са следните. Първо, България реформира социалната си политика, възприемайки пазарния модел, който е резултат от световна дифузия на идеи за политиките. Като резултат от световната дифузия във вътрешен план се създава подкрепяща коалиция, която е достатъчна за въвеждане на пазарните принципи на предоставяне на социални права и услуги без отчитане на специфичния контекст.

Второ, поради недъзите на икономическото развитие въведеният пазарен модел на социална политика е променян многократно. Той е слабо защитен и не може да

компенсира слабостите на икономиката. Нещо повече – в тези икономически условия, той не може да съществува и поддържането му налага разширяване на ролята на държавата заради стабилизацията и запазването му. Така, заключава Татяна Томова, „българското общество, след като прие приватизацията на социалната държава като единственото правилно решение, разшири държавното ѝ финансиране ... но това не променя на парадигмално равнище въведеният модел, тъй като на разширената роля на държавата се гледа като на временна мярка”.

Трето, формулирана е оценката, че „в така очертания модел на социална политика, 20 години след въвеждането му стават очевидни поредица от несъответствия”. Крайният резултат е, че масово гражданите се чувстват оцетени от прехода и от провежданата социална политика.

Според Томова, обаче, въпреки тези несъответствия пазарният модел на социална политика е дълбоко вкоренен в българското общество поради следните основни причини: липсата на (политическа?) алтернатива, липсата на експертен дебат; едностранчива подготовка на специалистите за публичното управление; корпоративната подкрепа на пазарния модел на социална политика поради ползите, които той създава за частните осигурителни и застрахователни дружества, както и за определени групи в медицинското съсловие и за работодателите като цяло.

Изводът е, че промяната на българския модел на социална политика зависи „единствено от екзогенни фактори” - появата на друга легитимна референтна рамка, различна от нео-либерализма и новия публичен мениджмънт, както и „отказът от политическите стратегии за „търсене на вина“ и замяната им със стратегии за „създаване на общност“.

3. Приноси

Дисертационният труд на Татяна Томова има както теоретично, така и приложно отношение към систематизацията и оценката на динамиката на българския път в социалната политика, а и към други разрези на периода на прехода.

В това широко поле бих откroил няколко основни приноса.

Първо, приноси в изследването на публичните политики, без които би била уязвима цялата по-нататъшна теоретична конструкция на дисертацията. Тук особено внимание заслужават: обосноваването на необходимостта процесът и съдържанието на политиките да се изследват в тяхната неразривна връзка; формулирането на постулатите на инструменталния подход към политиките; разработената система от критерии за типологизиране на инструментите на социалната политика.

Второ, приноси в подхода към изучаване на моделите на социална политика, в т.ч.: дефинирането на териториални и времеви модели на социална политика; систематизирането на основните характеристики на пазарния модел на социална политика.

Трето, приноси при изясняването на характера на прехода от 90-те години на м.в. като оформил се път на развитие, ограничаващ последващите промени в политиките; идеята за това, че невъзможността за отклонение от пътя се обуславя главно от политическите стратегии за „търсене на вина“ (въпреки че тук има спорни тези).

Накрая, но може би на първо място по значимост и оригиналност, може да се посочи приносът на дисертацията за изясняване и обосноваване на процеса на институционализация и развитие на модерната социална политика в България - наличието на зависимост от пътя в развитието на социалната политика. Възприетият модел на социална политика е „заклучен“ заради непрекъснатото възпроизвеждащата се референтна рамка на прехода.

4. Критични бележки, въпроси и препоръки

Изследването на Татяна Тотова, както посочих в началото, е особено ценно заради въпросите, размислите и дискусиите, които поражда. Не бих нарекъл породилите се у мен въпроси „препоръки“, но може би те биха подпомогнали по-нататъшните търсения на автора.

Първо, смятам, че съвременното развитие на концептуалната област, изясняваща т.нар. зависимост от пътя, дава по-широк избор от разбираня. Най-вече имам предвид интерпретацията на зависимостта в по-условен (вероятностен) контекст, като множество

от потенциални развития, а не като строга каузална зависимост. Всяка ключва точка поражда „сноп“ от възможни по-нататъшни траектории, някои от които са на границата на „заклучения“ модел и дори го поставят под съмнения.

Второ, приемайки авторската постановка, че „процесът и съдържанието на политиките са взаимосвързани“, изпитвам съмнение дали безусловно процесът е факторът, а съдържанието – променливата. Струва ми се, че това е твърде категорично твърдение. Съдържанието на целите и инструментите в редица случаи влияе върху характера на взаимодействието (процеса), особено ако сравним различни секторни политики. Кръгът на участниците и начина на взаимодействие в политиките за сигурност са доста различни от съответните характеристики на социалната политика.

Трето, въпроси повдига и твърдението на Татяна Томова, че „социалната политика сама по себе си няма цел, че тя е само (възможен) набор от инструменти, които чрез въздействието върху разпределението и потреблението допринася за постигането на целите за икономическо и социално развитие, което едно общество чрез политическата власт в него успява да формулира.“ Разбира се, отговорът зависи от разбирането на социалната политика, но за мен лично е възможна гледна точка, при която социалната политика има „собствена“ цел – развитието на човека, на „човешките същностни сили“ (по смисъла на формулировката на Маркс). Иначе казано, целта на социалната политика, разбирана по този начин, е създаване на човешки потенциал. Дали, в чий интерес и как ще се реализира, е отделен въпрос. Но ако не е създаден, няма как да се реализира.

5. Лични впечатления за кандидата.

Доц. д-р Татяна Томова е не само високо компетентен преподавател, изследовател и автор, но и коректен колега, за което съм имал много поводи да се убедя по време на над 35 години професионални отношения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Като имам предвид

- безспорната компетентност на Татяна Томова в специфична и недостатъчно широко изследвана област;

- нейната теоретична и практическа експертиза в специфичното поле на дисертационното изследване;
- прякото значение на изводите за развитие на политологическата и управленската теория и практика у нас,
- и преди всичко поради стойностните приноси в дисертационното изследване,

предлагам на уважаемото научно жури да присъди убедено научната степен „Доктор на науките” по професионално направление 3.3 Политически науки (Политология – Публични и социални политики) на доцент д-р Татяна Трифонова Томова за дисертационния ѝ труд „Българският път в социалната политика“.

01.09.2020 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

Проф. д-р Александър Маринов